

ABSTRAKT: Łaźnie zamkowe są obecnie jedną z najmniejszych, ale za to bardzo intrygujących ekspozycji Muzeum-Zamku w Łańcucie. Atrakcja została udostępniona zwiedzającym w roku 2020, po zakończeniu realizacji dwuletniego, skomplikowanego projektu związanego z pracami budowlanymi, konserwatorskimi oraz restauratorskimi. Było to jedno z bardziej problematycznych zadań dotyczących rekonstrukcji pomieszczeń historycznych. Prace musiały zostać wykonane z poszanowaniem dla zabytkowej struktury, przy działającym Muzeum. W zadaniu uczestniczyło wielu specjalistów z różnych dziedzin, nie tylko z zakresu konserwacji i szeroko rozumianego muzealnictwa. Przeprowadzono prace budowlane (izolacje), konserwację i restaurację wnętrz oraz wyposażenia. Projekt był tylko jednym z elementów szeroko zakrojonej działalności Muzeum mającej na celu zabezpieczenie pozostającego w jego gestii dziedzictwa, a także jego twórcze wykorzystanie do prowadzenia działalności kulturalno-edukacyjnej. Konserwacja łaźni zamkowych była niezbędna, aby ochronić je przed niszczącym działaniem czasu, a przeprowadzona restauracja i rekonstrukcja mają zapewnić gwarancję przetrwania ich dla przyszłych pokoleń. Łaźnie zamkowe nie tylko dopełniają spójnej całości architektonicznej założenia, ale również ich dekoracja i wyposażenie podkreślają historyczny rys rezydencji magnackiej z czasów Potockich.

SŁOWA KLUCZOWE: Łańcut, zamek, łaźnie, muzeum, konserwacja, restauracja, rekonstrukcja

KOMUNIKAT

PRACE REMONTOWO-KONSERWATORSKIE W ŁAŹNIACH ZAMKOWYCH W MUZEUM-ZAMKU W ŁAŃCUCIE

Alicja Mogielska-Dziekońska
Muzeum-Zamek w Łańcucie

Studia Wilanowskie
t. XXXII, 2025, s. 433–463
Rocznik, E-ISSN: 2720-0116

ABSTRACT: The castle baths are among the smallest exhibitions at the Łańcut Castle Museum, yet they are a very intriguing one. The attraction opened to the public in 2020, following the completion of a two-year comprehensive project, which involved construction, conservation and restoration works. This was one of the more problematic tasks regarding the reconstruction of historic spaces. The works had to proceed, with due respect for the historic structure, while the Museum remained open. The project was carried out by a number of specialists – experts in various fields, including conservation and museum studies in the broadest sense of the term. The project covered construction works (including insulation), conservation and restoration of interiors and furnishings. It was just one element of the Museum's activities aimed at safeguarding the heritage entrusted to it, as well as the creative use of this heritage for cultural and educational activities. The conservation of the castle baths was necessary to protect them from the ravages of time, and their restoration and reconstruction is intended to ensure their survival for future generations. The castle baths not only complete the architectural design of the castle – their ornamentation and furnishings emphasise the historical features of a magnate residence in the Potocki era.

KEYWORDS: Łańcut, castle, baths, museum, conservation, restoration, reconstruction

Łaźnie zamkowe są obecnie jedną z najmniejszych, ale za to bardzo intrygujących ekspozycji Muzeum-Zamku w Łańcucie. Atrakcja została udostępniona zwiedzającym w roku 2020, po zakończeniu dwuletniego, skomplikowanego projektu związanego z pracami budowlanymi, konserwatorskimi oraz restauratorskimi. Przez prawie sto lat do łaźni zamkowych wstęp mieli głównie goście Ordynata¹. Zadanie, aby zaprezentować je szerszej publiczności, było wielowątkowe i niełatwe.

Historia łaźni zaczyna się od modernizacji prowadzonych przez IV Ordynata łańcuckiego – Alfreda III Potockiego. Po I wojnie światowej wznowił prace rozpoczęte przez jego rodziców². W pomieszczeniach piwnicznych, od strony północnej, pod skrzydłem zachodnim Zamku zaaranżowano nowoczesny, jak na lata dwudzieste dwudziestego wieku, kompleks leczniczo-wypoczynkowy³. Doprowadzono zasilanie energetyczne dzięki elektrowni zbudowanej w roku 1906 na terenie łańcuckiego folwarku górnego⁴. W 1928 roku Akcyjne Towarzystwo Elektryczne wykonało urządzenia elektryczne⁵. Rok wcześniej powstały plany wodociągowe Antoniego Kunza⁶, według których do Zamku doprowadzono wodę uzdrowiskową z Handzlówki⁷. Istniejące wtedy pomieszczenia piwniczne znacznie przekształcono⁸. Utworzono eleganckie i komfortowe pokoje wraz z ciągami komunikacyjnymi, o ścianach dekorowanych polichromiami oraz boazerią dębową, według projektu Tadeusza Dachowskiego⁹. Pokoje wyposażone zostały w stylowe i wygodne meble w stylu dziewiętnastowiecznych angielskich Hepplewhite'ów. Za wykonanie wysokiej jakości wyposażenia oraz mebli odpowiadali lwowscy rzemieślnicy¹⁰. Sama łaźnia znajdująca się w głębi, w całości wyłożona płytkami, podzielona została na: kąpielisko, łaźnię rzymską, łaźnię turecką oraz małą toaletę. Za ścianą urządzono kotłownię, montując boiler, kocioł oraz piec firmy Strebla¹¹. Lwowska firma, wspomniana

1 M. Paterak, *Łaźnie i elektroterapia w zamku w Łańcucie*, „Biuletyn Głównej Biblioteki Lekarskiej”, 1994, nr 349, s. 77, 80.

2 J. Piotrowski, *Zamek w Łańcucie. Zwięzły opis dziejów i zbiorów*, Lwów 1933, s. 44.

3 M. Paterak, *op. cit.*, s. 83.

4 *Studium historyczno-urbanistyczne dla miasta Łańcuta do Studium zagospodarowania przestrzennego i miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego dla miasta Łańcuta*, t. 1, red. J. Malczewski, Rzeszów 1997, s. 205–206.

5 M. Paterak, *op. cit.*, s. 82–83.

6 Rzut piwnic z 1927 roku z widocznymi pomieszczeniami łaźni, Dział Biblioteki i Archiwum MZŁ.

7 M. Paterak, *op. cit.*, s. 80.

8 *Ibidem*, s. 78.

9 *Ibidem*, s. 78.

10 J. Piotrowski, *op. cit.*, s. 45.

11 M. Paterak, *op. cit.*, s. 85–86.

nego już Antoniego Kunza, wykonała urządzenia sanitarne kąpielowo-natryskowe¹². Firma pochwaliła się swoimi urządzeniami w katalogu z 1934 roku¹³, umieszczając fotografie autorstwa prof. Józefa Piotrowskiego¹⁴. Do tego ekskluzywnego kompleksu można było dostać się zarówno schodami prowadzącymi z parteru, jak i nowoczesną windą amerykańskiej firmy Otis. Logo firmy widoczne jest na zachowanych do dziś elementach i urządzeniach w szybie windowym.

W ciągu niespełna dwudziestu lat funkcjonowania łaźni Alfred III Potocki zapraszał do nich swoich gości, a opiekę nad nimi sprawowali lekarze Jan Fleszar oraz Jan Jedliński¹⁵. W międzyczasie w roku 1925 zamek został wpisany w inwentarz zabytków nieruchomych¹⁶. Dodatkowo w roku 1927 zbiory łańcuckie ujęto w wykazie muzeów i zbiorów¹⁷. Należy pamiętać, że w tamtym okresie zabytki traktowano inaczej niż w czasach współczesnych, niemniej był to ważny krok związany z prawną ochroną Zamku.

W roku 1944 Potoccy opuścili Łańcut. Od tego czasu łaźnie zaczęły popadać w ruinę. Pomimo dekretu Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego z 1944 roku, uznającego Zamek w Łańcucie za budynek zabytkowy, do roku 1954 nie prowadzono żadnych prac konserwatorskich ani zabezpieczających¹⁸. Nie zapewniono nawet tak podstawowej rzeczy, jak ogrzewanie budynku¹⁹, choć były podejmowane próby zaopiekowania się Zamkiem. Już w roku 1945 do Urzędu Wojewódzkiego Rzeszowskiego Wydziału Kultury i Sztuki zgłaszano konieczność opalania pomieszczeń w celu zabezpieczenia łaźni przed dalszym niszczeniem, ponieważ instalacja elektryczna nie nadawała się do użytku. Być może wynikiem tego był remont instalacji w Zamku w roku 1948 przeprowadzony przez „Biuro dla Urzędzeń Elektrycznych inż. Stanisław Kosieniak”. Rok wcześniej Urząd Miasta w Łańcucie zlecił oczyszczenie źródła w Handzlówce i doprowadzenie wody do miasta. W roku 1951 planowano remont łaźni, tak aby móc oddać je

12 *Ibidem*, s. 80.

13 *Urządzenia zdrowotne*, Zakład budowy wodociągów i pomp Antoni Kunz sp. z o.o., Lwów 1934, s. 20.

14 Fotografie archiwalne, Dział Inwentarzy MZŁ.

15 M. Paterak, *op. cit.*, s. 86.

16 *MONITOR POLSKI, Dziennik Urzędowy Rzeczypospolitej Polskiej*, nr 254, Warszawa 1925, s. 2. <https://www.prawo.pl/akty/m-p-1925-254,17472157.html> (dostęp: 11 VII 2024).

17 E. Baranowicz, *Muzea i zbiory o charakterze Muzealnym w Polsce*, „Nauka Polska”, t. 7, 1927, s. 130, <https://www.sbc.org.pl/dlibra/publication/22951/edition/20201> (dostęp: 21 III 2024).

18 J. Kieszowska-Kotzowa, *Prace remontowo-konserwatorskie w zamku łańcuckim*, „Ochrona Zabytków”, t. 12, 1959, nr 3–4 (46–47), s. 271.

19 *Ibidem*, s. 271.

do użytku instytucjom leczniczemu, z przeznaczeniem dla klasy robotniczej. Plany nie powiodły się²⁰.

W roku 1952 sytuacja Zamku zmieniła się. Funkcję dyrektora Muzeum objął wówczas Antoni Duda-Dziewierz²¹. Instytucję zastał w chaosie organizacyjnym, z budynkami wymagającymi pilnych prac remontowych oraz konserwatorskich²². W swoich wspomnieniach na temat łaźni pisał o stojącej wodzie w piwnicach, mokrej i rozklejonej boazerii oraz wszędzie leżących śmieciach, kawałkach szkła i słomie²³. W roku 1953 stan zachowania łaźni opisany został przez pracowników Muzeum. Piwnice zamkowe służyły jako skład różnego rodzaju materiałów, mebli i urządzeń. Panował generalny nieporządek oraz zawilgocenie, typowe dla pomieszczeń nieużytkowanych i niewentylowanych. W kotłowni brakowało elementów niezbędnych do uruchomienia łaźni²⁴. W tym samym roku, zleceniem instytucji nadrzędnych, motory z kotłowni zostały oddane do Państwowych Pomocniczych Warsztatów Muzeum w Oświęcimiu, natomiast instalacje sanitarne i elektromedyczne do Szpitala Miejskiego w Łańcucie i łaźni miejskiej²⁵. Przełom nastąpił w roku 1954, kiedy ustabilizowały się warunki prawne. Dzięki formalnemu aktowi przekazania Zamku Ministerstwu Kultury i Sztuki oraz dobrej organizacji instytucji, Muzeum uzyskało zwiększoną dotację²⁶. Na skutek starań nowego dyrektora ruszyły pierwsze prace remontowe²⁷. Były one poprzedzone badaniami, w trakcie których próbki tynków i drewna, m.in. z piwnic, zostały przekazane do Instytutu Techniki Budowlanej i Laboratorium Głównego Kontrolnego w Warszawie²⁸. Analizy wykazały obecność grzyba piwnicznego *Coniophora cerebella* oraz *Poria vaporaria*, boazerię natomiast zaatakował kolatek *Anobium pertinax*²⁹. Komisyjnie ustalono plan odbudowy Zamku, który po kolei realizowano³⁰. Po usunięciu przyczyn zawilgocenia, przystąpiono do dezynfekcji piwnic. Materiał drewniany w większości zutylizowano. Usunięto zmurzałe tynki i części murów wraz z warstwą wilgotnej ziemi. Wybito otwory wentylacyjne, pomieszczenia suszono koksownikami, a na ściany założono okłady

20 M. Paterak, *op. cit.*, s. 89–90

21 Z. Guzel-Szczepiórkowska, *Antoni Duda-Dziewierz w Łańcucie 1952–1972*, Łańcut 2023, s. 11.

22 *Ibidem*, s. 21.

23 *Ibidem*, s. 31.

24 M. Paterak, *op. cit.*, s. 90.

25 *Ibidem*, s. 89–90.

26 Z. Guzel-Szczepiórkowska, *op. cit.*, s. 51.

27 *Ibidem*, s. 39–40.

28 J. Kieszkowska-Kotzowa, *op. cit.*, s. 272.

29 *Ibidem*, s. 273.

30 Z. Guzel-Szczepiórkowska, *op. cit.*, s. 422.

z tetry nasączonej kwasem solnym³¹. W 1957 roku komisyjnie podjęto decyzję o zamianie ogrzewania z powietrznego na centralne wodne. Projekt opracował inż. Jarosław Bronikowski³², a realizacja tego przedsięwzięcia trwała do 1959 roku³³. Niestety, podczas tych prac konieczne było przekucie się przez wiele pomieszczeń Zamku³⁴, w tym piwnic, które zostały wykorzystane jako zaplecze do ogrzania parteru i I piętra Zamku³⁵. W łaźniach najbardziej ucierpiało kąpielisko, w którym skuto dużą partię płytek ceramicznych pokrywających ściany północną, zachodnią i sklepienie oraz pomieszczenie łaźni rzymskiej³⁶.

Od tamtej pory do czasów współczesnych nie podjęto działań związanych z konserwacją łaźni. Przy tak dużym założeniu zamkowo-parkowym, decydowano się na inne, znacznie pilniejsze prace i remonty. Potwierdzają to artykuły związane z działalnością Muzeum, autorstwa osób zajmujących się konserwacją zabytków: Jadwigi Kieszkowskiej-Kotzowej z 1959 roku³⁷, Marii Cichorzewskiej-Drabik z 1970 roku³⁸, Urszuli Brzozowskiej-Drozdowicz z 2005 roku³⁹. Dodatkowo brak pomieszczeń magazynowych spowodował, że piwnice znów stały się magazynami technicznymi.

Od roku 1990 urząd dyrektora Muzeum objął Wit Karol Wojtowicz (do 2023), a od 1995 stanowisko wicedyrektor piastowała Grażyna Ulma (do 2020). Od początku w planach był temat konserwacji i rekonstrukcji łaźni zamkowych, lecz zawsze brakowało środków finansowych⁴⁰. W końcu udało się uzyskać dotację z Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego, w ramach „Programu Operacyjnego Infrastruktura i Środowisko 2014–2020”⁴¹. W roku 2018 rozpoczęto prace w ramach projektu „Ochrona i rozwój dziedzictwa kulturowego dawnej Ordynacji Łańcuckiej poprzez prace remontowo-konserwatorskie oraz

31 J. Kieszkowska-Kotzowa, *op. cit.*, s. 273.

32 *Ibidem*, s. 275.

33 Kronika muzeum, Archiwum MZŁ.

34 J. Kieszkowska-Kotzowa, *op. cit.*, s. 276.

35 Z. Guzel-Szczepiórkowska, *op. cit.*, s. 428.

36 *Dokumentacja z prac remontowo-konserwatorsko-rekonstrukcyjnych i budowlanych w Łaźniach Rzymskich w piwnicach zamkowych oraz przy nawierzchniach Wejścia Głównego, Dziedzińca Wewnętrznego i Dziedzińca Gospodarczego w Muzeum-Zamku w Łańcucie*, t. 1, red. B. Boba-Dyga, W. Kałwak, Kraków 2019, s. 66.

37 J. Kieszkowska-Kotzowa, *op. cit.*, s. 269–279.

38 M. Cichorzewska-Drabik, *Działalność Wojewódzkiej Pracowni Konserwatorskiej przy Muzeum w Łańcucie*, „Ochrona Zabytków”, t. 23, 1970, nr 4 (91), s. 314–315.

39 U. Brzozowska-Drozdowicz, *Muzeum-Zamek w Łańcucie: przegląd ważniejszych prac konserwatorskich*, „Ochrona Zabytków”, t. 3, nr 3, 2005, s. 5–18.

40 Przekaz ustny.

41 <https://mapadotacji.gov.pl/projekty/747087/> (dostęp: 15 III 2024).

wykreowanie nowych przestrzeni ekspozycyjnych w budynku Zamku oraz zabytkowym Parku Muzeum-Zamku w Łąncucie OR-KA II, III, IV, VII”, w tym zadanie: „Prace remontowo-konserwatorskie i budowlane w budynku Zamku”. Łaźnie zamkowe doczekały się prac remontowo-konserwatorskich⁴², które trwały od marca 2018 do października 2019 roku.

Głównym celem projektu było kompleksowe zabezpieczenie i wzrost dostępności materialnego oraz niematerialnego dziedzictwa kulturowego Muzeum-Zamku w Łąncucie. Zakładano wykonanie rekonstrukcji w wybranych pomieszczeniach poziomu piwnic i ich rewitalizację z odtworzeniem wystroju i wyposażenia z okresu ich funkcjonowania. Aby zrozumieć interdyscyplinarność i trudność zadania, jakim był remont łaźni zamkowych, należy prześledzić każdy ich aspekt.

Architektura

Dzięki informacjom zawartym w artykule Marty Paterak i znajdującej się tam ilustracji⁴³ można podjąć próbę odtworzenia, jak powstał kompleks łaźni łańcuckich od strony architektonicznej. Pomocne są również plany z roku 1927 zachowane w archiwum Muzeum⁴⁴ oraz opracowanie prof. Janusza Bogdanowskiego z roku 1976, w którym opisuje budowę i wnętrza piwnic⁴⁵. Mianowicie w piwnicach, odwzorowujących układ parteru, wyodrębniono następujące pomieszczenia: klatkę schodową (dziś potocznie nazywaną schodami), poczekalnię (pokój wypoczynkowy), bar, korytarz z łazienką prowadzący do windy, gabinet gimnastyczny (gabinet fizykoterapii, elektroterapii⁴⁶) oraz właściwą łaźnię, tj. kąpielisko (tuszownia⁴⁷), łaźnię rzymską, łaźnię turecką (parnię) i toaletę.

Do łaźni poprowadzono ciąg komunikacyjny z korytarza północnego parteru, pod klatką schodową paradną. Po pokonaniu trzech stopni i zwróceniu się w prawo na spoczniku wchodziło się do poczekalni po stromych, jednoosiowych, osiemnastostopniowych schodach⁴⁸. Dodatkowo piwnice połączono z innymi kondygnacjami windą, „litfem”⁴⁹. Szyb windy poprowadzono w ścianie wschodniej skrzydła zachodniego przez wszystkie kondygnacje, tuż obok ściany południowej klatki

42 <https://www.zamek-lancut.pl/projekty-ue> (dostęp internetowy 15 III 2024).

43 M. Paterak, *op. cit.*, s. 78.

44 *Rzut piwnic z 1927 r. z widocznymi pomieszczeniami łaźni*, źródło: Archiwum Muzeum-Zamku w Łąncucie.

45 J. Bogdanowski, *Fortyfikacje łańcuckie na tle małopolskiej sztuki obronnej*, Muzeum-Zamek w Łąncucie, Łąncut 1976, s. 24–25.

46 *Urządzenia zdrowotne...*, s. 20.

47 *Ibidem*, s. 20.

48 M. Paterak, *op. cit.*, s. 83.

49 *Ibidem*, s. 77.

schodowej paradnej. Od windy wyodrębniono korytarz w kształcie litery U (na krótszym boku było wejście do windy, przy dłuższym boku, od wschodu przylegała toaleta). Szyb windy znajduje się w części powstałej w latach 1890–1915⁵⁰, co potwierdzałaby budowa kamiennych fundamentów odkopanych w trakcie ostatniego remontu, od strony dziedzińca wewnętrznego⁵¹. Nie jest do końca jasne, w jaki sposób powstał korytarz, z toaletą do niego przylegającą, prowadzący od windy do poczekalni. W trakcie przygotowań do remontu założono, że na poziomie piwnic do windy wydzielono korytarz z większego pomieszczenia⁵². Prawdopodobnie zasypano część pomieszczenia pod sienią zamkową oraz przebito się przez jego ścianę wschodnią⁵³. Podczas remontu odkopano fundamenty dwukrotnie – w wyniku koniecznej korekty wykonywanych izolacji, jednak dopiero za drugim razem odsłonięto ścianę korytarza i windy. Budowa muru wskazywałaby na to, że ta część korytarza (tj. od strony dziedzińca wewnętrznego) została wydrążona od strony piwnic pod istniejącymi kamiennymi fundamentami. Ścianę wymurowano z cegieł w dwóch fazach i jest ona cofnięta względem fundamentów⁵⁴.

Poczekalnię wyodrębniono, oddzielając ją ścianką działową od zachodu oraz zamykając przejście do korytarza pod skrzydłem północnym. Dalej można było przedostać się do baru (ze schodów skręcając w lewo) oraz kolejnego pomieszczenia (na wprost schodów) – gabinetu gimnastycznego. Zostały one urządzone w pomieszczeniach już istniejących. Tu warto nadmienić, że w trakcie prowadzonych prac w przyziemiu zamku, przy pomieszczeniu do fizjoterapii odsłonięto kanał wentylacyjny⁵⁵.

Skrajne pomieszczenie w narożniku północno-zachodnim podzielono, tworząc kąpielisko z łaźnią rzymską i turecką oraz małą toaletę. Ustawiono ścianę działową, wydzielając kotłownię, do której można było się dostać już z innej części piwnic, tj. z korytarza pod skrzydłem północnym.

W ramach prac remontowych i konserwatorskich we wszystkich pomieszczeniach wchodzących w skład kompleksu łaźni zamkowych wykonano izolacje poziome, poprzez system iniekcji zapewniającej ciągłość hydroizolacji pionowej oraz odcięcie możliwości podciągania kapilarne-

50 *Badania historyczne, inwentaryzacja konserwatorska, wyniki wstępnych badań stratygraficzno-odkrywkowych, założenia konserwatorskie oraz program prac konserwatorskich dla wnętrza i elewacji*, t. 2, red. B. Boba-Dyga, S. Szkodlarska, Kraków 2015 s. 13, 23–15.

51 Konsultacja z Panią Moniką Hozer – archeolog MZL, nadzór archeologiczny.

52 *Badania historyczne, inwentaryzacja konserwatorska...*, s. 27.

53 *Ibidem*, s. 31.

54 Konsultacja z Panią Moniką Hozer.

55 Konsultacja z Panią Moniką Hozer.

go przez ściany fundamentowe. Wykonano nową podbudowę z poziomą izolacją przeciwwilgociową. Założono nową instalację elektryczną oraz awaryjną, ewakuacyjną. Usunięto niefortunnie poprowadzone rury i doprowadzono centralne ogrzewanie. Ponadto założono nowy system wentylacji mechanicznej. Prace prowadzono równolegle z pracami w przyziemiu całego Zamku.

Wnętrza

Każde pomieszczenie kompleksu łaźni zamkowych jest wyjątkowe i zasługiwałoby na osobne opracowanie. Natomiast opisując je w dużym skrócie, należy zwrócić uwagę na najważniejsze elementy wnętrza: polichromie, elementy drewniane, płytki ceramiczne. Ściany i sklepienia w klatce schodowej, poczekalni, barze oraz gabinecie gimnastycznym zostały otynkowane i ozdobione polichromiami z motywami wodnymi, bezpośrednio nawiązującymi do funkcji łaźni. Są to między innymi przedstawienia fantastycznych stworzeń oraz dekoracje w formie groteski w typie pompejańskim⁵⁶. Na klatce schodowej nad wejściem do poczekalni zachowało się również malowidło przedstawiające fontannę. Na ścianach zamontowano dębowe boazerie wraz z portalami wejściowymi, z dekoracjami snycerskimi oraz rzeźbiarskimi. W poczekalni umieszczono szafy i wieszaki na ubrania⁵⁷, w zwieńczeniu portalu prowadzącym do korytarza do windy widniał kartusz z datą: 1928 (il. 1). W barze w szczycie boazerii znajdowała się rzeźba pijącego Satyra, wokół wici winogron (il. 2). Podłogi pokoi zostały wyłożone deskami. Pomieszczenia kąpieliska, łaźni rzymskiej, tureckiej oraz toalety wyłożono w całości kafelkami. Wyjątkiem jest korytarz do windy, w którym wykonano polichromie, boazerię i podłogę z płytek, a także mała toaleta przy korytarzu, gdzie na podłodze i ścianach położono płytki (do wysokości boazerii w korytarzu), a górną część ścian i sufit pomalowano.

Nie wszystkie wymienione wyżej elementy zachowały się do czasów współczesnych. Te, które pozostały, wymagały pilnych prac konserwatorskich, aby zapobiec dalszej degradacji substancji zabytkowej. Z oryginalnych elementów zachowały się: polichromie (w około 60%), schody oraz boazeria na klatce schodowej, stolarka i ślusarka drzwio-wa, kafelki na podłogach, ścianach i sufitach (w około 85%). Założono restaurację polichromii oraz rekonstrukcję elementów drewnianych, tak aby przywrócić walory historyczne i estetyczne ekspozycji. Przy pracach wspomagano się zdjęciami archiwalnymi wykonanymi przez prof. Piotrkowskiego, znajdującymi się w Dziale Inwentarzy Muzeum-Zamku w Łańcucie.

⁵⁶ M. Paterak, *op. cit.*, s. 83.

⁵⁷ *Ibidem*, s. 83.

il. 1

Fotografia archiwalna,
pokój wypoczynkowy,
Archiwum MZŁ

Wykonawca prac konserwatorskich przed przystąpieniem do realizacji projektu przeprowadził badania stratygraficzne oraz badania spoiw i pigmentów. Analizy pozwoliły na określenie techniki malowideł w stylu pompejańskim jako temperę kazeinową⁵⁸. W trakcie prowadzonych prac konserwatorskich odkryto, że polichromie co najmniej raz przemalowano, jeszcze za czasów ich użytkowania lub niedługo po 1950 roku⁵⁹. Były to retusze olejne, partiami malowane po formie⁶⁰. W wyniku usytuowania kompleksu w piwnicach oraz sposobu ich użytkowania, w pomieszczeniach panował klimat niekorzystny dla dekoracji malarskiej. Występowała podwyższona wilgotność względna powietrza i temperatura oraz ich fluktuacje. Dodatkowo wentylacja grawitacyjna mogła być niewystarczająca. Być może wtedy wykonano retusze polichromii oraz pokryto je werniksem, podejmując próbę ich odświeżenia i zabezpieczenia. Jeśli chodzi o pigmenty, stwierdzono obecność bieli cynkowej, błękitu pruskiego, pigmentów żelazowych i ugru⁶¹.

Twórcy łaźni łańcuckich musieli zdawać sobie sprawę z problemu zawilgocenia. Masa bitumiczna pokrywała ściany pod boazeriami oraz

⁵⁸ *Dokumentacja z prac...*, s. 73.

⁵⁹ *Ibidem*, 72

⁶⁰ *Ibidem*, s. 73

⁶¹ *Ibidem*, s. 76–82.

il. 2

Fotografia archiwalna, bar, Archiwum MZŁ

całą ścianę zachodnią gabinetu fizykoterapii, również pod polichromiami⁶². Ze względu na silne zawilgocenie tej ściany, odspojenia masy bitumicznej oraz utratę adhezji między tynkiem a podłożem, zdecydowano o transferze malowideł⁶³. W złym stanie były również tynki w korytarzu prowadzącym do windy. W wyniku badań stratygraficznych ustalono, że w korytarzu wykonano co najmniej trzy aranżacje kolorystyczne⁶⁴. Najstarsza dekoracja nie zachowała się, pozostało tylko kilka niewielkich fragmentów monochromii, zachowanych w formie szczątkowych świadków. Badania wykorzystano jednak przy projektowaniu kolorystyki do rekonstrukcji polichromii na podstawie fotografii prof. Piotrowskiego (il. 1). Dwie wtórne polichromie wykonane na cienkiej zaprawie pozostawiono po konserwacji w formie świadków, ponieważ konieczne okazało się skucie zdegradowanych tynków⁶⁵.

Trudną decyzją było pozostawianie oryginalnych schodów. Ze względów konserwatorskich wydawało się to oczywiste. Jednak w trakcie trwania projektu zmieniły się przepisy związane z dostępnością⁶⁶. Schody zachowano w miejscu oryginalnym, zgodnie z projektem, mając nadzieję, że w najbliższej przyszłości uda się uruchomić windę, zapewniając alternatywną formę dostępu. Podczas prac konserwatorskich zachowanej boazerii i schodów na klatce schodowej wykonano również rekonstrukcję boazerii i posadzek wraz ze snycerką. Do konserwacji przeznaczono także stolarkę drzwiową. Drzwi wejściowe do klatki schodowej z parteru (2 sztuki) oraz drzwi do szybu windowego zostały wymienione na drewniane drzwi przeciwpożarowe, natomiast oryginalne zakonserwowano i zmagazynowano. W pierwotnym miejscu pozostały tylko drewniane drzwi do toalety w korytarzu do windy oraz do toalety przy kąpielisku.

Konserwacji poddano też okładziny ceramiczne. Szczęśliwie udało się uzupełnić niektóre ubytki płytkami oryginalnymi, zachowanymi w magazynach Muzeum, przez lata składowanymi w jednym miejscu przez pracowników. Znajdują się one w przejściu łączącym kąpielisko z gabinetem fizykoterapii oraz w kąpielisku na posadzce, ścianach i sklepieniu⁶⁷. Pozostałe ubytki uzupełniono płytkami rekonstruowanymi.

62 *Ibidem*, s. 73.

63 *Ibidem*, s. 104–105.

64 *Ibidem*, s. 102.

65 *Ibidem*, s. 102.

66 *Ustawa z dnia 19 lipca 2019 r. o zapewnianiu dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami*.

67 *Dokumentacja z prac...*, s. 107–108.

il. 3

Pokój wypoczynkowy
po konserwacji

Wyposażenie

W projekcie założono rekonstrukcję i konserwację wyposażenia z okresu użytkowania łaźni oraz ceramiki i natryszków. Nie zakładano ponownego uruchomienia zachowanych urządzeń sanitarnych, kąpielowo-natryskowych, nie wykonano zatem nowej instalacji kanalizacyjnej. Skupiono się przede wszystkim na jak najwierniejszym odtworzeniu wnętrza. Zakonserwowano obiekty będące dawnym wyposażeniem łaźni, które uchwycono na archiwalnych fotografiach, znajdujących się w Muzeum. Są to: komplet wypoczynkowy (kanapa i dwa fotele) w pokoju wypoczynkowym, ampla, jeden z hokerów w barze, umywalka ceramiczna wraz z instalacją w toalecie, zegar naścienny, taboret, metalowy kosz, waga i urządzenie na kółkach do elektroterapii w gabinecie gimnastycznym. W kąpielisku natomiast są to: wanna, ceramiczny fotel wraz z armaturą, kadzielnice (2 sztuki), kamienna półka z relingiem, leżanka z marmurowym blatem (która wcześniej znajdowała się w pracowni konserwatorskiej Muzeum). Do tego należy dodać różnego rodzaju elementy metalowe instalacji, haki po grzejnikach, kratki wentylacyjne, kinkiety oraz metalowe drzwi do łaźni rzymskiej i tureckiej. Wykonawca w trakcie prac przeprowadził badania analityczne metalu i warstw korozyjnych, jak też analizę składu chemicznego elementów metalowych. Drzwi w kąpielisku, prowadzące do łaźni rzymskiej i tureckiej, zostały

wykonane z mosiądzu i oryginalnie pokryto je warstwą niklu metodą galwaniczną⁶⁸. Podczas prac wykonano próby odtworzenia warstwy niklu bez demontażu elementów metalowych mosiężnych, jednak nie przyniosły one zadowalających efektów. Komisyjnie zdecydowano, aby pozostawić drzwi w kolorze mosiądzu i w takim kolorze zrekonstruować też inne elementy metalowe, choć najprawdopodobniej większość armatury była niklowana, a więc w kolorze srebrnym, zabezpieczona przed działaniem wody.

il. 4

Bar po konserwacji

⁶⁸ *Ibidem*, s. 88.

il. 5

Fotografia archiwalna, kąpielisko

il. 6

Kąpielisko, po konserwacji

Należy również wspomnieć o zachowanej skrzynce elektrycznej z bakelitowymi przełącznikami produkcji Siemensu znajdującej się w przejściu między poczekalnią a gabinetem do fizjoterapii, ukrytej obecnie pod boazerią.

Pozostałe elementy wyposażenia łaźni zostały zrekonstruowane lub zakupione na rynku dzieł sztuki i antyków. Po zakończeniu projektu, tuż przed otwarciem ekspozycji doposażono ją obiektami z magazynów Muzeum oraz zabezpieczono podłogi chodnikami.

W wyniku prawie dwuletnich działań powstała nowa ekspozycja w chętnie odwiedzanym przez turystów Muzeum-Zamku w Łańcucie. Niedawno otwarta ekspozycja łaźni zamkowych była jednym z bardziej skomplikowanych zadań dotyczących rekonstrukcji pomieszczeń historycznych. Prace musiały zostać wykonane z poszanowaniem dla zabytkowej struktury, przy całym czasie działającym Muzeum. Zadanie było wieloelementowe, w jego realizację zaangażowano wielu specjalistów z różnych dziedzin, nie tylko z zakresu konserwacji i szeroko rozumianego muzealnictwa. Projekt był tylko jednym z elementów szeroko zakrojonej działalności Muzeum mającej na celu zabezpieczenie pozostającego w jego murach dziedzictwa, a także jego twórcze wykorzystanie do prowadzenia działalności kulturalno-edukacyjnej. Konserwacja łaźni zamkowych była niezbędna, aby ochronić je przed niszczącym działaniem czasu, a restauracja i rekonstrukcja mają zapewnić gwarancję ich przetrwania dla przyszłych pokoleń. Łaźnie zamkowe tworzą spójną całość architektoniczną założenia, a ich dekoracja i wyposażenie wnętrz dopełniają historycznego charakteru rezydencji magnackiej za czasów Potockich.

BIBLIOGRAFIA

Badania historyczne, inwentaryzacja konserwatorska, wyniki wstępnych badań stratygraficzno-odkrywkowych, założenia konserwatorskie, oraz program prac konserwatorskich dla wnętrz i elewacji, t. 2, red. B. Boba-Dyga, S. Szkodlarska, Kraków 2015.

Baranowicz E., *Muzea i zbiory o charakterze muzealnym w Polsce*, w: „Nauka Polska”, R. 7, 1927, <https://www.sbc.org.pl/dlibra/publication/22951> (dostęp: 21 III 2024).

Brzozowska-Drozdowicz U., *Muzeum-Zamek w Łańcucie: przegląd ważniejszych prac konserwatorskich*, „Ochrona Zabytków”, t. 3, 2005, nr 3.

Cichorzewska-Drabik M., *Działalność Wojewódzkiej Pracowni Konserwatorskiej przy Muzeum w Łańcucie*, w: „Ochrona Zabytków”, t. 23, 1970, nr 4 (91). Cichorzewska-Drabik M., *Działalność Wojewódzkiej Pracowni Konserwatorskiej przy Muzeum w Łańcucie*, w: „Ochrona Zabytków”, t. 23, 1970, nr 4 (91).

Dokumentacja z prac remontowo-konserwatorsko-rekonstrukcyjnych i budowlanych w Łaźniach Rzymskich w piwnicach zamkowych oraz przy nawierzchniach Wejścia Głównego, Dziedzińca Wewnętrznego i Dziedzińca

- Gospodarczego w Muzeum-Zamku w Łańcucie*, t. 1, red. B. Boba-Dyga, W. Kałwak, Kraków 2019.
- Guzel-Szczepiórkowska Z., *Antoni Duda-Dziewierz w Łańcucie 1952–1972*, Łańcut 2023.
- Kieszkowska-Kotzowa J., *Prace remontowo-konserwatorskie w zamku łańcuckim*, w: „Ochrona Zabytków”, t. 12, 1959, nr 3–4 (46–47).
- Kronika muzeum, Archiwum MZŁ.
- MONITOR POLSKI, Dziennik Urzędowy Rzeczypospolitej Polskiej*, nr 254, Warszawa 1925. <https://www.prawo.pl/akty/m-p-1925-254,17472157.html> (dostęp: 11 VII 2024).
- Paterak M., *Łaźnie i elektroterapia w zamku w Łańcucie*, „Biuletyn Głównej Biblioteki Lekarskiej”, 1994, nr 349.
- Piotrowski J., *Zamek w Łańcucie. Zwięzły opis dziejów i zbiorów*, Lwów 1933.
- Rzut piwnic z 1927 r. z widocznymi pomieszczeniami Łaźni, Dział Biblioteki i Archiwum MZŁ.
- Studium historyczno-urbanistyczne do studium zagospodarowania przestrzennego i miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego dla miasta Łańcut*, t. 1, red. J. Malczewski, Rzeszów 1997.
- Urządzenia zdrowotne*, Zakład budowy wodociągów i pomp Antoni Kunz sp. z o.o., Lwów 1934.
- Ustawa z dnia 19 lipca 2019 r. o zapewnianiu dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami*.
<https://mapadotacji.gov.pl/projekty/747087/> (dostęp: 15 III 2024).
<https://www.zamek-lancut.pl/projekty-ue> (dostęp: 15 III 2024).

SPIS ILUSTRACJI

- s. 441. Fotografia archiwalna, pokój wypoczynkowy, Archiwum MZŁ
- s. 442. Fotografia archiwalna, bar, Archiwum MZŁ
- s. 444. Pokój wypoczynkowy po konserwacji, fot. Maria Szewczuk
- s. 445. Bar po konserwacji, fot. Maria Szewczuk
- s. 446. Fotografia archiwalna, kąpielisko, Archiwum MZŁ
- s. 446. Kąpielisko, po konserwacji, fot. Maria Szewczuk

ALICJA MOGIELSKA-DZIEKOŃSKA

Absolwentka Konserwacji Dziej Sztuki, specjalizacja Konserwacja malarstwa sztalugowego i rzeźby polichromowanej (UMK Toruń). W latach 2018–2024 kierownik Działu Konserwacji Zbiorów w Muzeum-Zamku w Łańcucie.

Kontakt: admogielska@gmail.com

Opracowanie zostało wykonane z użyciem środków własnych autorki.